

УДК 947.7

Шербак В. О.

**СОКИРКО ОЛЕКСІЙ. ЛИЦАРІ ДРУГОГО СОРТУ.
НАЙМАНЕ ВІЙСЬКО ЛІВОБЕРЕЖНОЇ ГЕТЬМАНЩИНИ
1669–1726.— К., 2006.— 279 с.**

Досягнення вітчизняної історіографії з проблематики воєнної історії можна означити як доволі скромні. Позитивні зрушення відзначені у зв'язку з активізацією дослідження козацької доби. Воєнна тематика присутня у висвітленні національно-визвольних змагань, внутрішніх конфліктів та боротьби із зовнішнім ворогом. Разом з тим, лише окремі автори зверталися до

порівнянь подій та явищ українських з тими, що мали місце в інших європейських країнах. В цьому руслі написана й книга О. Сокирка, який розглянув формування професійного війська в Гетьманщині, як відгомін європейської «мілітарної революції». На основі значного фактичного матеріалу, автору вдалося простежити еволюцію найманого війська, визначивши його

статус, особливості управління, внутрішню структуру, постачання, забезпечення та озброєння.

Характеризуючи наймані війська в європейських країнах XVI–XVIII ст., автор слушно відзначає безперспективність пошуку універсальної моделі найманства, оскільки перелік його родових ознак досить короткий: позастановість та «добра воля», а специфіка форм є розмаїтою. Водночас найманство виступає як прояви демонополізації військової справи у період пізнього середньовіччя. Іншим важливим критерієм ідентифікації найманців та їхнього вирізнення з-поміж служилого люду було властиве йому ставлення до військової служби як до ремесла, а не природного покликання, пов'язаного із становою належністю. Принципово нова система внутрішньої ієрархії, заснована не на особистих зв'язках чи васальній залежності, а на суворій дисципліні та субординації визначали обличчя збройних сил ранньомодерної доби. Крім того, спостерігалася зростаюча роль держави у забезпеченні, організації та оплаті праці найманства у грошовому еквіваленті.

Витоки найманства в Україні О. Сокирко небезпідставно вбачає у функціонуванні реєстрового козацтва. В ході Національно-визвольної війни середини XVII ст. організаційні засади козацького війська було поширено на найважливіші сфери державного життя – адміністративно-територіальний устрій, судочинство та ін., що, певною мірою, сприяло здобуттю козацтвом привілейованого становища та посіданню центрального місця в ціннісних орієнтирах тогочасного суспільства, репрезентуючи саму державу «Військо Запорозьке». З військової точки зору, козацьке військо являло собою типове станове ополчення. Обов'язок служити в ньому поширювався на кожного, хто був вписаний до реєстру, як і забезпечення себе зброєю, одягом та харчами. Разом з тим, козацтво звільнялося від інших податків та повинностей, зберігаючи організаційну впорядкованість лише під час воєнних дій. Відсутність системи навчання, залежність рівня боєздатності війська від майнового стану козаків та сезонний характер військової служби поступово девальвували його професійний рівень.

Постійна потреба у війську зумовила його поповнення вже за часів Богдана Хмельницького за рахунок найманців. Наступники опікувалися не лише вербуванням нових найманських відділів, а й дбали про надання їм легального статусу. Із розгортанням громадянського конфлікту в Україні в 60–70-х роках XVII ст. зростає й чисельність найманських формувань, які вико-

ристовувалися гетьманами для зміцнення своїх позицій в умовах мінливих настроїв серед козацтва.

Головним об'єктом дослідження у книзі О. Сокирка виступає охотницьке військо. Автор звертає увагу на формальні засади його організації на основі «Глухівських статей» 1659 р., визначаючи їх «поворотним моментом у розвитку найманства на Лівобережжі, наслідком якого було об'єднання міцніючою гетьманською владою розрізнених затяжних формувань в окреме охотницьке (наймане) військо». На відміну від попередніх, наймані полки не розпускалися, а несли свою службу повсякчас. Характеризуючи охотницьке військо в останній чверті XVII – початку XVIII ст., Сокирко зупиняється на спробах його реформування та перешкодах, що виникли на цьому шляху, зокрема, зумовлених загальними поглядами тогочасної еліти на сутність соціально-політичної моделі держави та її військового устрою. Владні кола вбачали в найманцях лише додаток, своєрідне «кварцяне військо» при козацькому ополченні, а на побутовому рівні вони сприймалися «лицарями другого сорту». З іншого боку, гетьманська скарбниця не в змозі була забезпечувати найманців ні в фінансовому, ні в організаційному питанні. Особливо це позначилося в роки Північної війни, коли під впливом модернізації російської армії у військово-технічному та організаційному плані найманство втратило самостійність, а охотницьке військо, як окрема формація гетьманського регіменту перестало існувати.

Детальному аналізу піддано у книзі принципи організації охотницького війська. Оцінюючи систему його комплектування, автор зазначає, що всі повноваження, пов'язані із порядком і обсягом наборів, зосереджувалися в руках гетьманського правління. На основі розгляду наявних реєстрів було зроблено висновок, що переважна більшість найманців походила з етнічного українського середовища. Підрахунки щодо чисельності охотницького війська ускладнюються відсутністю повноцінних даних, що не дає змоги визначити ні їхньої загальної чисельності, ні співвідношення піхотних та кіннотних частин. Серед особливостей управління та внутрішньої структури охотників О. Сокирко відзначає меншу чисельність у порівнянні з городовими козаками та чіткий поділ за родами військ, що, певною мірою, визначало їхню рухливість, кращий вишкіл і організаційну єдність. Реконструкція фінансового та матеріального становища найманого війська дала можливість зробити висновок, що воно було незадовільним. Це призвело до

перекладання значної частини військових витрат на плечі самих охотників. Незважаючи на невеликі відмінності від інших категорій населення, в одязі охотників автор відзначив специфічні елементи, які вказували на соціальну належність та ідентифікацію з верствою вояків. Наведені також приклади символіки найманців.

Велика увага в книзі О. Сокирка приділяється озброєнню і тактиці охотницького війська. Відзначається перевага вогнепальної зброї, що визначало розвиток нових форм тактики та організації: окрім рушниць різного калібру використовувалися мушкети, карабіни, бандолети, пістолі.

Основним видом холодної зброї залишалися шаблі, переважно угорсько-польського типу та «ординки». Яскраві приклади бойової тактики найманих полків наводяться в часи їхньої участі у походах на нижньодніпровські та причорноморські фортеці, Північній війні та Перській кампанії.

Книга О. Сокирка містить висвітлення важливого наукового питання, добре ілюстрована, що розширює можливості осягнення значного фактичного матеріалу, і зацікавить не лише фахівців, а й поціновувачів історичної минувшини нашого народу.

V. Shcherbak. Rec. ad op.:

**SOKYRKO OLEXIJ. SEKOND CLASS KNIGHTS:
CONDOTTIERS OF THE LEFT-BANK
HETMANAT IN 1669–1726.— KYIV, 2006.— 279 p.**